View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

provided by Radboud Repository

Radboud Repository

Radboud University Nijmegen

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

This full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.
http://hdl.handle.net/2066/14640

Please be advised that this information was generated on 2014-11-11 and may be subject to change.

P.C. Muysken

Op zoek naar het Universele in de Creolentalen

Bf
38380

Rijks Universiteit Leiden

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK NIJMEGEN
230000 0678 3446

P.C. Muysken

Op zoek naar het Universele in de Creolentalen

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van
het ambt van bijzonder hoogleraar op het
vakgebied van de vergelijkende Caribistiek,
in het bijzonder van de Nederlandse Cariben,
vanwege het Leids Universiteits Fonds
op 19 februari 1991

Rijks Universiteit Leiden

EX LIBRIS
UNIVERSITATIS
NOVIOMAGENSIS
S.455.066

Mijnheer de Rector Magnificus,
Dames en Heren,

U hebt allemaal op de uitnodiging voor deze rede kunnen lezen dat het hier gaat om een leerstoel Vergelijkende Caribistiek, in het bijzonder van de Nederlandse Cariben. Ik wil het hier niet hebben over de vraag wat er nu precies bedoeld wordt met 'Nederlandse Cariben'; de voornaamste merite van die uitdrukking lijkt me de bondigheid ervan. Wel wil ik even stilstaan bij de term 'Vergelijkende Caribistiek'.

Op het eerste gezicht laat de uitgang *-istiek* het vakgebied keurig aansluiten bij het rijtje romanistiek, germanistiek, anglistiek, enzovoorts. Tegelijkertijd wordt dan echter duidelijk dat er bij de Caribische talen helemaal geen sprake is van taalverwantschap op dezelfde manier als voor de Romaanse talen, enzovoorts. Er worden in het Caribisch gebied Amerindische talen gesproken, koloniale varianten van Europese talen, vormen van Chinees, talen afkomstig uit Noord-India, en tenslotte de talen van de afstammelingen van de negerslaven, de creolentalen. Van verwantschap is geen sprake.

Een tweede interpretatie van het begrip caribistiek ligt dan ook meer voor de hand. Het slaat dan op kennis van de talen (en ik neem aan culturen, maar daar zal ik het niet over hebben) van het gebied als zodanig. Je zou je op die manier een caribist kunnen voorstellen, maar toch eerder eentje begin negentiende dan eind twintigste eeuw, anno 1991. Het taxonomisch denken, waarbij de te bestuderen werkelijkheid van te voren wordt opgedeeld in handzame partjes, heeft plaats gemaakt voor een visie op vakgebieden waarbij theoretische vooronderstellingen en gebruikte methoden van onderzoek eerder een discipline bepalen dan een geografische omgrenzing. En in tegenstelling tot de culturen van het Verre Oosten, waarvan de heer Staal beweert dat kennis van de talen een zodanige concentratie vraagt dat een taxonomische benadering vereist is, is het Caribisch gebied bij uitstek pluriform, niet via het kennisnemen van één literaire of culturele traditie te doorgronden.

Het begrip caribistiek is dan ook voor een taalkundige niet hanteerbaar. In eerste instantie is verdere beperking en tegelijkertijd veralgemenisering noodzakelijk. Ik zal dat voor u illustreren door me te richten op een van de groepen talen in het gebied: de creolentalen. Aan het eind

gekomen keer ik dan kort terug naar de caribistiek in taxonomische zin.

Taalkundigen zijn, in tegenstelling miscchien tot veel andere beoefenaren van de geesteswetenschappen, op zoek naar algemene principes: de universalia. Onderwerp van deze rede is dan ook het zoeken naar universalia in de creolentalen.

Veel van de ongeveer 5000 talen die op de wereld worden gesproken hebben zich heel geleidelijk ontwikkeld uit dialekten van eerdere talen: het Nederlands uit een dialekt van het West-Germaans, het Frans uit het Vulgair Latijn, enzovoorts. Op grond van deze geleidelijke ontwikkelingen kunnen dan taalfamilies zoals het Indo-Europees worden gereconstrueerd. Niet alle talen zijn op deze manier ontstaan: sommige hebben zich in veel kortere tijd ontwikkeld, en hebben niet één duidelijke voorouder. We noemen dit soort talen creolentalen.

Hoeveel creolentalen er precies zijn weten we niet; daarvoor kunnen we niet ver genoeg terug kijken in de geschiedenis. Wel kunnen we vaststellen dat er voorzover bekend sinds 1500, het begin van de Europese koloniale expansie en de slavenhandel, ruim honderd nieuwe talen ontstaan zijn. Hierbij zijn de verschillende gebarentalen nog niet meegerekend. Op de groep creolentalen, die vooral gesproken wordt in het Caribisch gebied, aan de kust van West-Afrika, en op eilanden in de Indische Oceaan en de Stille Oceaan, zullen we ons hier richten.

Procedurele en constitutieve universalia

Ik wil hier twee dominante benaderingen van het probleem van de universalia bij het ontstaan van de creolentalen de revue laten passeren, en een derde voorstellen, welke dan uitgewerkt wordt als een schets voor een onderzoeksprogramma.

Er is een uitgebreide literatuur over de rol van universalia bij het ontstaan van talen, die ik hier niet zal proberen samen te vatten (ik verwijs de lezer naar recente introducties op het vakgebied als Holm 1988, Mühlhäusler 1986, en vooral Romaine 1988) en naar Mufwene 1990). Uit deze literatuur komt een complex maar enigszins verward beeld naar voren, waarvan wat nu volgt slechts een vereenvoudigde versie is.

De twee dominante opvattingen van universalia bij het ontstaan van talen zou je kunnen omschrijven als procedureel en constitutief. Om te begrijpen wat er bedoeld wordt is het goed om de zeer schematische schets in figuur (1) erbij te nemen, die de omstandigheden waaronder talen plotseling kunnen ontstaan weergeeft (weer verwijs ik de lezer naar de genoemde inleidingen):

---

(1) CONTACT: PROCES X ---> PIDGIN

|

PROCES Y ---> CREOLENTAAL

Uit een contactsituatie van twee of vaak meer talen kan een pidgin ontstaan, door een of ander proces of reeks van processen X. Een pidgin taal wordt over het algemeen gedefiniëerd als een sterk gereduceerd linguistisch systeem dat gebruikt wordt voor incidentele contacten tussen sprekers van verschillende talen, en dat van niemand de moedertaal is. De situatie die kan leiden tot het ontstaan van een pidgin betreft over het algemeen de migratie van een sociaal onderworpen groep. Dit kan in de context zijn van slavernij of van contractarbeid in een koloniale omgeving. Vaak gaat het om handel tussen twee ongelijke partners.

Een groep mensen wordt door de omstandigheden gedwongen om een nieuw communicatie-systeem te ontwikkelen, dat zij gebruiken met buitenlanders die hun taal niet beheersen. Zelfs al zijn er verscheidene talen bij betrokken, op het moment dat er een pidgin ontstaat is de woordenschat van een pidgin over het algemeen afgeleid uit één taal: de taal die sociaal of politiek dominant is in de oorspronkelijke contactsituatie. Omdat de meeste pidgins onstaan zijn uit de Europese (en later meer in het algemeen Westerse) koloniale expansie, die begon in de 15e eeuw, is de woordenschat van de meeste pidgins en creolentalen afgeleid van een Europese taal (Portugees, Engels, Spaans, Frans, Nederlands).

Na de oorspronkelijke maatschappelijke disruptie die leidde tot het pidgin wordt een nieuw maatschappij gevormd, bij voorbeeld op de

Caribische plantages in het koloniale tijdperk of op de eilanden in de Stille Oceaan gedurende de afgelopen honderd jaar. Dan kunnen kinderen opgroeien met alleen het pidgin als hun linguistisch model, en het pidgin kan expanderen tot een komplete natuurlijke taal die hun moedertaal wordt. Op deze manier zijn een aantal creolentalen ontstaan.

Een pidgin ontwikkelt zich tot een creolentaal, een nieuwe taal van een duidelijk onderscheiden taalgemeenschap, door een proces of reeks van processen Y. Een creolentaal is dus een taal die ontstaat als een pidgin moedertaalsprekers verworven heeft. Sommige onderzoekers ontkennen dat alle creolentalen een duidelijk te omschrijven pidgin-voorouder hadden, en er is in feite erg weinig overeenstemming over de vraag hoe pidgins er uit moeten zien om nog pidgin te heten: zijn het instabiele en gelimiteerde systemen, of kunnen ze geconventionaliseerd worden en enigszins geexpandeerd. Tenslotte is er gebrek aan overeenstemming over de aard van de processen X en Y.

De reden dat universalia überhaupt genoemd worden als we het hebben over het ontstaan van talen is dat de pas gevormde talen vaak verondersteld worden op elkaar te lijken op manieren die niet exclusief verklaard kunnen worden uit de overeenkomsten tussen de betrokken talen. Vandaar het appelleren aan universalia, en de betrokken universalia van de twee genoemde soorten, namelijk procedurele universalia: universele eigenschappen van processen X en Y, en constitutieve universalia: universele eigenschappen van de resulterende pidgins en creolentalen.

Hoewel creolentalen zelf even complex zijn als andere natuurlijke talen is toch te zien dat ze ontstaan zijn uit een pidgin, vooral in de afwezigheid van flektie-morfologie. Vergelijk bijvoorbeeld de volgende zin uit het Sranan, de belangrijkste creolentaal uit Suriname:

(2) mi ben sa wani aksi yu wan sani
ik PRET FUT wil vraag je een iets
Ik zou je wat willen vragen.

Het valt op dat *mi* (van Engels *me*) de invariante vorm voor 'ik' is. Het verleden-tijds partikel *ben* komt van *been*, de toekomst-markeerder *sa* van *shall*. Het hoofdwerkwoord *aksi* 'vragen' komt van Engelse spreektaal *aks*, en is uitgebreid met een eindklinker, net als het modale hulpwerkwoord *wani* 'wil' (van *want*). In veel andere pidgins eindigt

ook elk woord op een klinker (vgl. *me savvy you muchee money* 'ik weet dat jij rijk bent' uit een indianenverhaal). *sani* tenslotte komt van *something*. Het feit dat in het Sranan zinnen uit een reeks kleine woorden bestaan, zonder uitgangen, gekoppeld aan racistische vooroordelen, heeft veel mensen op het idee gebracht dat talen als het Sranan 'primitief' of 'eenvoudig' zouden zijn. Als je echter de taal goed gaat bekijken, en de syntaxis, de zinsopbouw, in beschouwing neemt, blijkt dat het Sranan even complex is als het Nederlands of het Engels.

De tweede faktor van belang is dat men aanneemt dat er vaak relexificatie optreedt, het vervangen van de woordenschat van een taal, waarbij de oorspronkelijke grammatika behouden blijft. Door dit proces van relexificatie lijken sommige aspecten van de grammatika van de creolentalen uit het Caribisch gebied, zoals het Haitiaans en het Sranan, heel erg op die van talen in West Afrika, zonder dat er evenredig veel woorden uit die talen zijn overgenomen. Met andere woorden: door relexificatie wordt de woordenschat van één taal, bijvoorbeeld een Europese koloniale taal, gekoppeld aan de grammatika van een andere taal, bijvoorbeeld een West-Afrikaanse taal.

De volgende zin uit het Sranan bevat twee constructies die erg doen denken aan sommige talen uit West-Afrika:

(3) na kon Roy ben tyari Sjori kon?
is komen Roy PRET dragen George komen
Bracht Roy George HIERheen?

De eerste constructie is die van SERIELE WERKWOORDEN: binnen één zin is er een werkwoordsketen: *tyari* 'dragen' ... *kon* 'komen', die samen zoiets als 'hierheen brengen' betekent. Dit soort werkwoordsketens komt in veel talen in West-Afrika én in Caribische creolentalen voor. Nog enkele voorbeelden:

(4) e-l-a **bula bay** PAPIAMENTU
hij ASP vlieg ga
Hij vloog weg.

(5) li **pote** sa **bay** mo GUYANAIS
hij breng dat geef mij
Hij bracht dat voor mij.

Hetzelfde geldt voor de tweede constructie: die van de WERK-

WOORD-FOCUS: om een bepaald aspect van de handeling te benadrukken wordt het werkwoord vooraan de zin én in de zin zelf genoemd. Om te benadrukken dat de handeling HIERheen gericht is wordt in (6) het werkwoord *kon* 'komen' herhaald. Een ander Sranan voorbeeld:

(6) na **teki** Edgar **teki** a nefi koti a brede
is neem Edgar neem het mes snijd het brood
Echt met het mes sneed Edgar het brood.

Deze constructie komt ook voor in het Surinaams-Nederlands.

Procedurele universalia

Procedurele universalia hebben over het algemeen een (min of meer precies gedefiniëerde) psycholinguistische basis en zijn geformuleerd als strategieën die een spreker kan aanwenden in de taalcontact situatie.

Voor het ontstaan van pidgintalen worden universele eigenschappen toegeschreven hetzij aan de aanpassingsmechanismen van sprekers van de gedomineerde talen, als mogelijkerwijs in (7), of van de dominante koloniale talen.

(7) Negeer pre-verbale onbeklemtoonde elementen in de doeltaal (Schuchardt 1883: 237)

Principe (7) kan een verklaring geven voor het feit dat de Romaanse pre-verbale clitische voornaamwoorden zoals *me* en *le* verdwenen zijn in de creolentalen. Aangezien de strategie er een is van reductie, kunnen we aannemen dat het kenmerkend is voor het ontstaan van pidgintalen. Het principe is problematisch in die zin dat het niet kan corresponderen met een leerproces in de vorm waarin het geformuleerd is. Als we aannemen dat het deel uitmaakt van één van Slobin's operating principes (1978) voor taalverwerving, als in (8), dan verdwijnt dit probleem:

(8) Let op het einde van het woord.

Anthony Naro (1973 en later werk) heeft principe (9) geformuleerd om de manier te beschrijven waarop sprekers van de dominante talen misschien hun taal hebben aangepast in de taalcontact situatie:

(9) Druk elk apart aangevoeld betekeniselement uit met een fonologisch gescheiden beklemtoonde vorm.

Zo'n principe zou de mate van semantische transparantie kunnen

verklaren die karakteristiek is voor bepaalde aspecten van pidgin en creolentalen.

Voor het ontstaan van creolentalen moeten we denken aan het soort van ontwikkelingsuniversalia gesuggereerd (maar nooit duidelijk geformuleerd) in het werk van Mühlhäusler (1986), met betrekking tot de graduele expansie en ontwikkeling van tekensystemen.

Ik heb op zich niets tegen procedurele universalia. Ongetwijfeld zijn er algemene mechanismen van taalverwerving. Ik vind ze alleen vaak nogal vaag.

Constitutieve universalia

Constitutieve universalia behoren tot het domein van een grammatikale theorie. Een eerste voorbeeld is (10):

(10) Iedere natuurlijke taal moet voldoen aan de Universele Grammatika.

Dit principe, dat zijn basis ontegenzeggelijk heeft binnen de generatieve onderzoekstraditie, is interesant in twee opzichten. Ten eerste ondergraaft het de vaak gekoesterde opvatting dat creolentalen op de een of andere manier bijzondere talen zijn. Ten tweede wordt het hierdoor in principe mogelijk een fundamenteel onderscheid te maken tussen pidgins - die niet hoeven te voldoen aan de Universele Grammatika - en creolentalen - die daar wel aan moeten voldoen. Dit onderscheid heeft dan weer geleid tot onderzoek naar de ontwikkeling van pidgin tot creolentaal, waar we de Universele Grammatika in actie zouden kunnen zien, als het ware. Het probleem is dat sterke versies van de Tussentaal Hypothese, die stellen dat zelfs intermediaire producten van tweede taalverwerving natuurlijk talen zijn, zouden impliceren dat pidgins, voorzover ze op tussentalen lijken, onder principe (10) vallen.

Zo is (10), hoe correct ook, niet van bijzonder belang voor ons. Een principe als (11) biedt meer mogelijkheden:

(11) Creolentalen vormen de ongemarkeerde optie voor elke parameter van de Universele Grammatika.

Dit voorstel werd in concreto door Bickerton (1984) gemaakt, maar het idee erachter verschijnt al in veel vroegere literatuur op het vakgebied

van de creolentalen. Als het aannemelijk zou zijn, zou het kunnen leiden tot een waardevolle reeks van onderzoeksvragen: we zouden een nieuwe visie kunnen krijgen op de theorie van gemarkeerdheid.

Om een idee te krijgen van de kenmerken die creolentalen gemeen hebben moet men (2) opnieuw in beschouwing nemen:

(2) mi ben sa wani aksi yu wan sani
ik PRET FUT wil vraag je een iets
Ik zou je wat willen vragen.

Over het algemeen vinden we een subject-werkwoord-object woordvolgorde, en tussen het subject en het werkwoord kunnen verschillende partikels voorkomen. In het Sranan voorbeeld (2) zijn dat de verleden-tijdsmarkeerder *ben* en een irrealismarkeerder *sa*. Vaak hebben deze partikels een nogal vaste volgorde, ruweeg die in (9):

(12) negatie (predicaat-markeerder) TIJD MODALITEIT ASPECT

Bovendien komen veel van de semantische categorieen die door deze partikels worden uitgedrukt creolentaal na creolentaal voor. Anterieur (d.w.z. eerder dan een abstract referentiepunt in de tijd) is meer gebruikelijk dan een absolute verleden tijd (d.w.z. eerder dan het moment van spreken). Vaak is er een irrealis categorie, die onwerkelijke, gewenste, en toekomstige gebeurtenissen aangeeft.

Niettemin zijn er verschillende problemen met (11). Ten eerste beperkt de toevalligheid van de koloniale geschiedenis die leidde tot de meeste creolentalen het data-bestand ernstig. De koloniale talen zijn allemaal Romaans of Germaans van oorsprong, en veel van de betrokken Afrikaanse talen behoren tot de Niger-Congo, of zelfs nog beperkter, Kwa taalfamilie, die daar deel van uitmaakt. Het is moeilijk uit te maken of veel van de kenmerken die creolentalen gemeen hebben niet eenvoudig te danken zijn aan verwante vooroudertalen.

Ten tweede vormen de creolentalen niet een uniforme groep als we de bekende parameters die een rol gespeeld hebben in het vergelijkend taalonderzoek in de laatste tien jaar zoals pro-drop en prepositiestranding in beschouwing nemen. Veel creolentalen laten het patroon van het Papiamentu in (13) zien:

(13) a. e ta kome PAPIAMENTU
hij ASP eet
Hij eet.
(vergelijk Spaans **él está comiendo**)
b.*[0] ta kome
(vergelijk Spaans **está comiendo**)

Met onpersoonlijke werkwoorden, zijn er echter verschillen:

(14) a. [0] ta parse ku Wanchu a bini bèk PAPIAMENTU
het schijnt dat Jan teruggekomen is
b. [0] semble Jan pati HAITIAANS
het schijnt dat Jan vertrokken is (Deprez, 1990)
c. a gersi dati Johnny doro SRANAN
het schijnt dat Johny aangekomen is

Hier volgt het patroon van de creolentalen niet dat van de drie koloniale talen (Spaans pro-drop, Frans en Engels niet pro-drop) in elk geval niet dat van het Haitiaans. Bovendien zijn er gevallen van aan het Engels gerelateerde creolentalen, tot nu toe weinig bestudeerd, waarin ook pro-drop voorkomt.

Toegegeven, de hele discussie omtrent pro-drop is veel ingewikkelder geworden en het oorspronkelijke optimisme over een enkele parameter is weggeëbt. Bovendien is nog geen enkel creolentaalsysteem tot nu toe grondig onder de loupe genomen, voor zover ik weet, met betrekking tot de mogelijkheid van een leeg subject. Toch zijn de eerste resultaten niet hoopgevend wat betreft de mogelijkheid om een uniforme parametersetting voor pro-drop voor een grotere groep van creolentaaltalen te bewerkstelligen.

Hetzelfde geldt voor prepositie-stranding. Merk op dat zelfs een op het Engels gebaseerde creolentaal zo als het Sranan geen prepositie-stranding toelaat (het Engels zelf wel natuurlijk). Dit zou het idee dat niet-stranding de ongemarkeerde optie is, zoals Van Riemsdijk (1978) aanneemt, bevestigen:

(15)* a nefi san a e koti a brede **nanga** ___ SRANAN
het mes dat hij ASP snijd het brood met
Het mes dat hij het brood met snijdt.

Als we naar de creolentalen meer in het algemeen kijken, kunnen echter

drie groepen onderscheiden worden. Een kleine groep bestaande uit op het Engels gebaseerde creolentalen en op het Nederlands gebaseerde creolentalen die stranding toelaat, een grote groep die het niet toelaat, en een groep van op het Ibero-Romaans gebaseerde creolentalen die stranding alleen toelaat als het resulterende gat of spoor gerealiseerd wordt als een ongemarkeerd pronomen.

(16) a. stranding toegestaan: Jamaicaans
Krio
Berbice Dutch
Negerhollands

b. stranding niet toegestaan: Saramakkaans
Sranan
Haitiaans

c. stranding met uitgespeld spoor: Papiamentu
Capeverdeaans

Er is ook hier aanzienlijke variatie, eerder dan de uniformiteit die principe (11) ons zou willen doen geloven.

Dit komt helemaal niet als een verrassing als we aannemen dat creolentalen net als andere natuurlijke talen onderscheiden zijn door parametrisch bepaalde variatie. De pogingen om constitutieve universalia voor creolentalen vast te stellen zijn tot nu toe niet met succes bekroond.

Dit negatieve resultaat moet niemand afhouden van onderzoek naar de grammatika van de creolentalen, net als van andere talen: het zijn in feite uiterst compliceerde systemen die veel voor grammatici te bieden hebben. Zij hebben allerlei kenmerken gemeen (en andere weer niet) met goed-bestudeerde West-Europese talen zoals het Engels, Nederlands, Frans, en Ibero-Romaans, en daardoor kan het type onderzoek naar subtiele parametrische verschilen tussen verwante talen dat het orthodox generatieve werk van de laatste tien jaar kenmerkt ook met vrucht uitgevoerd worden. Men zou zich een serie verfijnde grammatikale vergelijkingen kunnen voorstellen van Haitiaans en Frans, Jamaicaans en British Engels, etc. en in feite beginnen die nu te verschijnen.

De kwestie wordt dan: is er nog een theoretische basis voor de bestudering van de creolentalen als één groep? Mijn antwoord is: ja, maar alleen als onderdeel van een uitgebreidere reeks verschijnselen van taalcontact. Waar creolentalen een bijdrage kunnen en moeten leveren is de meer algemene theorie van mogelijke interacties tussen grammatikale systemen: interactieve universalia. Niet alleen de koloniale talen droegen bij aan de creolentalen, maar ook de gedomineerde talen van Afrika, Azië en het Stille Zuidzeegebied - de substraat-talen.

Het voorstel dat ik aan u voor wil leggen gaat tegen een gedachtenstroom in die karakteristiek is voor veel recent werk in het vakgebied, en die ruwweg als volgt gaat: het verklaren van het ontstaan van nieuwe talen kan geschieden hetzij door taal universalia (procedurele of constitutive) te postuleren hetzij door aan de bijdragen van specifieke substraat-talen te appelleren. Om maar eens het contrast in termen van een groot negentiende-eeuws debat te formuleren, substraat-verklaringen zouden historicistisch zijn - in termen van accidenten van de geschiedenis van de mensheid - en de non-substraat-verklaringen romanticistisch - in termen van inherente eigenschappen van de betrokken systemen. Een conferentie die een paar jaar geleden in Amsterdam gehouden werd benadrukte dit contrast in haar titel *Universals versus Substrata in Creole Genesis* (een boek met dezelfde titel verscheen iets later; cf. Muysken & Smith, 1987). Universalia versus substraat, principes tegenover toevalligheden; in termen van dit contrast wordt veel gedacht.

Waar we behoefte aan hebben is in feite een theorie over hoe substrata een rol kunnen spelen, waar ze dat wel doen en waarn niet. Deze theorie kan niet geformuleerd worden door eenvoudigweg naar de evidentie van de creolentalen te kijken, aangezien veel van hen meer dan drie honderd jaar geleden ontstaan zijn en aangezien de evidentie vaak ambigu en controversieel is. Wat we moeten doen is meer contemporaine gevallen van taalvermenging bestuderen en bekijken welke algemene eigenschappen deze hebben, en dan teruggaan naar de evidentie van de creolentalen. Hier wil ik één voorbeeld schetsen, om te laten zien hoe

dit onderzoek zou kunnen lopen. In de conclusie zal ik nog kort enkele andere gebieden schetsen waar relevant onderzoek gedaan kan worden.

Substraat en de relexificatie van grammatikale categorieën

Van Caribische creolentalen wordt vaak verondersteld dat ze bepaalde kenmerken met de Kwa-groep van West-Afrikaanse talen, vooral Fon en Akan, gemeen hebben (Alleyne, 1981; Boretzky, 1988), als het gevolg van substraat-overdracht. Anderen hebben dit ook weer betwist, het meest recent in een opmerkelijk artikel van Bickerton (1989) over het Seychellois. Voor mijn redenering is het niet noodzakelijk dat de veronderstelling helemaal juist is. In feite is substraat vergelijkbaar met de glimlach van de Cheshire cat. Het kan niet definitief worden bewezen, alleen in bepaalde gevallen aannemelijk worden gemaakt. Mijn argument is dat het net zo interessantis, vanuit een universalistisch perspectief, of er wel of niet sprake is van substraat.

Een eerste kenmerk zijn de seriële werkwoord-patronen (Voorhoeve, 1975), al genoemd in (4) en (5):

(4) e-l-a **bula bay** PAPIAMENTU
hij ASP vlieg ga
Hij vloog weg.

(5) li **pote** sa **bay** mo GUYANAIS
hij breng dat geef mij
Hij bracht dat voor mij.

In (4) vormen *bula* 'fly' en *bay* 'go' (beide afgeleid uit het Ibero-Romaans) een verbale keten, en worden samen van het subject gepredicеerd. Hetzelfde geldt voor *pote* 'dragen' en *bay* 'geven' (beide afgeleid uit Franse werkwoorden) in (5). We vinden heel veel gevallen van seriële werkwoordketens in de meeste Caribische creolentalen.

Een tweede potentieel substraat-kenmerk is predicaat clefting (Bynoe-Andriolo en Yillah, 1975): het copiëren van een werkwoord om focus te bereiken in de zins-initiële positie, vaak na een partikel of koppelwerkwoord:

(17) na **teki** Edgar **teki** een nefi koti een brede
is neem Edgar neem het mes snijd het brood
Echt met het mes sneed Edgar het brood.

Ook hier geldt dat de meeste Caribische creolentalen en een aantal West-Afrikaanse talen dit kenmerk gemeen hebben.

Een derde, tamelijk voor de hand liggend kenmerk betreft allerlei idiomen (e.g. Hancock, 1980; Turner, 1949) die heel erg op elkaar lijken, in de talen van het Caribische gebied en in West-Afrika. Idiomen zijn lastig omdat vaak het type metafoor bijna universeel is, maar het aantal is te groot en de gelijkenissen te opvallend om het niet mee te rekenen.

Een vierde kenmerk betreft ideofonen, die in veel Caribische creolentalen maar ook in West-Afrikaanse talen voorkomen. Een paar voorbeelden uit de Surinaamse bosnegertaal Saramakkaans, waar ze heel vaak gebruikt worden zijn (Rountree & Glock, 1982: 145-7):

(18) mi hopo **vuu** 'Ik stond plotseling op.'
mi naki en **gboo** 'Ik sloeg het met kracht.'
a weti **faan** 'Het is echt wit.'
a guun **pii** 'Het is echt groen.'

Een vijfde eigenschap vormen de subcategorisatie en selectie kenmerken van bepaalde werkwoordklassen (Koopman, 1986). Koopman wil aantonen dat de types complementen die door Haitiaanse werkwoorden genomen worden veel lijken op die van werkwoorden in verschillende West-Afrikaanse talen. Hetzelfde wordt geconcludeerd in recent werk van Lefebvre en haar collega's.

Aan de andere kant missen de creolentalen een groot aantal kenmerken van de West-Afrikaanse talen. Wat betreft woordvolgorde zijn de West-Afrikaanse talen vaak onderliggend OV, en de Caribische creolentalen vrij consistent VO. Bovendien corresponderen de tense/mood/aspect systemen van de twee taalgroepen niet, en ook de nominale determinator systemen maar ten dele. Tenslotte merken we dat de morfosyntactische categorieën niet corresponderen. Een goed voorbeeld zijn de vraagwoord-systemen van het Fon en het Saramakkaans, geanalyseerd door Smith (cf. Muysken & Smith, 1990).

Deze systemen zijn van belang hier aangezien Smith kan aantonen dat de Saramakkaanse woorden *ambe* 'wie ' en *andi* 'wat' uit dialecten van het Gbe nauw verwant aan het Fon stammen. Er is dus evidentie

voor directe transmissie. Niettemin is de semantische organisatie van de rest van het paradigma niet parallel. Terwijl de twee basisvormen uit het Fon ook in het Saramaaans voorkomen, is de rest van het vraagwoord-systeem niet gemodelleerd naar of gecopieerd van het Fon.

Wat nodig is om substraat-invloed aannemelijk te maken is een verklaring voor het aangetroffen patroon van transmissie: lexicale eigenschappen van inhoudswoorden kunnen overleven, maar eigenschappen van functiewoorden niet. Ik wil laten zien dat het patroon van relexificatie dat we aantreffen in het geval van Media Lengua, een half-Spaans, half-Quechua vernaculaire contacttaal uit Ecuador zo'n verklaring biedt (Muysken 1981).

Eerst wat voorbeelden van Media Lengua. (19a) is de Media Lengua vorm, (19b) de correspondernde Quechua, en (19c) de corresponderende Spaanse vorm.

(19) a. unu fabur-ta pidi-nga-bu bini-xu-ni MEDIA LENGUA
een gunst AC vraag NOM voor kom PR 1
Ik kom om een gunst te vragen.
b. shuk fabur-da maña-nga-bu shamu-xu-ni QUECHUA
c. vengo para pedir un favor SPAANS

Merk onder meer op dat de Media Lengua versie in morfo-syntactisch opzicht met de Quechua versie overeenstemt. Wat betreft het lexicon, bevat de Quechua versie maar één Spaanse ontlening, *fabur*, terwijl de Media Lengua wortels allemaal uit het Spaans komen. In Media Lengua vinden we een proces, niet zozeer van extensieve ontlening, maar eerder van relexificatie op grote schaal: Quechua lexicale wortels zijn doot Spaanse vervangen. Tegelijkertijd zijn de Quechua affixen, clitische elementen, en grammatikale structuur intact gebeleven. We moeten een dergelijk proces van relexificatie wel aannemen als we een verklaring willen geven voor ht mogelijke overleven van West-Afrikaanse kenmerken in de Caribische creolentalen. Een tijdlang werd er aangenomen dat gewonde processen van tweede-taalverwerving positieve transfer uit de substraat-talen zou kunnen behelzen, maar de bestudering van tweede-taalverwervingsprocessen in de last twintig jaar maakt een dergelijke veronderstelling minder plausibel.

Wat nu van belang is voor het probleem van substraat-invloed dat

eerder aan de orde werd gesteld is wat er gebeurt met morfo-syntactische categorieën in het proces van relexificatie: we zagen dat de West-Afrikaanse morfo-syntactische categorieën niet in de Caribische creolentalen terugkomen. Interessant genoeg geldt hetzelfde voor Media Lengua. Ik heb dit elders in detail voor het systeem van deictische elementen laten zien (Muysken, 1988), maar een ander simpel voorbeeld is het vraagwoord-systeem van Media Lengua:

(20)	Quechua	Spaans	Media Lengua	
	pi	quién	kin	'wie'
	ima	qué	ki/inki	'wat'
	mayxan	cuál	kwal	'welke'
	mashna	cuánto	kwantu	'hoe veel'
		a cómo	a komo	'voor hoeveel'
	ima uras	cuándo	kwandu	'wanneer'
		qué horas	ki uras	'op welke tijd'
	ima-munda	por qué	purki (purki-munda)	'waarom'
	ima-shna	cómo	komo	'hoe'
	may+naamval	(d)ónde	undi+naamval	'waar'

We kunnen uit (20) concluderen dat de Media Lengua vormen niet direct uit de Quechua semantische equivalenten voortkomen. Noch corresponderen zij onmiddellijk met het Spaanse systeem. Ik zal nu deze bevindingen in verband brengen met de eerder gestelde vraag hoe we transmissie van substraat-kenmerken kunnen hebben zonder dat de klankvormen overleven en tegelijkertijd herstructurering van die kenmerken.

Wat Media Lengua tenminste laat zien is dat er processen van relexificatie op grote schaal kunnen zijn in een taalgemeenschap. Hiermee is niemand natuurlijk gedwongen te geloven dat relexificatie uit Afrikaanse talen een rol gespeeld heeft in het ontstaan van creolentalen, er is alleen aannemelijk gemaakt dat dit een mogelijkheid is.

Bekijk nu het verschil tussen de relexificatie van inhoudswoorden en van morfo-syntactische categorieën, d.w.z. functie-woorden. In het eerste geval er is rechtstreekse relexificatie, waarbij over het algemeen

de Quechua semantische onderscheidingen behouden blijven. In het tweede geval is er drastische herstructurering van het systeem. Hoe kunnen we dit verschil verklaren? Relexificatie kan alleen plaatsvinden bij semantische vergelijkbaarheid. Als het Quechua werkwoord *riku-* 'zien' gerelexificeerd wordt als *bi-* (van Spaans *ver*), is dit mogelijk omdat er een groot gedeeld betekeniselement is, dat door te verwijzen naar een concept wordt vastgesteld.

Voor functie-woorden ligt het anders. Deze *hebben* geen betekenis buiten het linguistische systeem waar ze deel van uitmaken, aangezien hun betekenissen paradigmatisch gedefiniëerd zijn binnen dat linguistische systeem. Dus als je een systeem van functie woorden relexificeert, speelt de semantische organisatie van de doeltaal automatisch een rol, en het resultaat is ten hoogste een compromis tussen bron- en doeltaal, nooit vergelijkbaar met de brontaal.

Deze conclusie is relevant voor het substraat-debat in creolentaalstudies in zijn geheel. Als het argument correct is, moeten we concluderen dat de Afrikaanse kenmerken die min of meer intact door relexificatie zouden kunnen zijn overgeleverd, de kenmerken zijn afhankelijk van eigenschappen van inhoudswoorden. Dit betekent lexicaal bepaalde semantische onderscheidingen en subcategorisatiekenmerken, maar niet syntactische eigenschappen verbonden aan functie-woorden. Deze conclusie lijkt me min of meer op het juiste spoor te zijn, gegeven de conflicterende evidentie voor substraat-invloed tot nu toe. De sterkste gevallen hiervan betreffen lexicale eigenschappen van inhoudswoorden, zoals ik hierboven heb laten zien. Alleen inhoudswoorden kunnen worden gerelexificeerd zonder herstructurering, terwijl grammatikale elementen van de brontaal nooit met hun oorspronkelijke eigenschappen verschijnen.

Merk op dat seriële werkwoordpatronen, idiomen, ideophones, en selectie-eigenschappen allemaal lexicale kenmerken van inhoudswoorden betreffen. Hetzelfde is meteen duidelijk voor predicaat-cleften, als in (17) hierboven: zij lijken veeleer een structureel dan een lexicaal kenmerk van de Caribische creolentalen te betreffen. Eén mogelijke redenering om te laten zien dat predicaat-cleften lexicaal bepaald zijn is door te veronderstellen dat het vooropgeplaatste verbale element een

genominalizeerde infinitief vormt. Hoewel dit niet implausibel is, is er weinig evidentie hiervoor, tot dusverre.

Verdere mogelijke lijnen van onderzoek

Mijn voorstel is om de creolentaalstudies te integreren binnen het algemene vakgebied van taalcontact-onderzoek. Dit zou moeten gebeuren door te proberen algemene principes te formuleren die grammatika-contact bepalen, interactieve universalia, op basis van de bestudering van contemporaine situaties van taalcontact en deze universalia toe te passen op de interpretatie van de creolentalen. Ik heb dit geillustreerd met recente resultaten uit de bestudering van relexificatie-processen, maar er bestaan ook andere mogelijkheden.

Een gebied is lexicale ontlening. Veel recent werk bevestigt het idee dat er hierarchieën van ontleenbaarheid bestaan, ruwweg zoals in (21):
(21) N - A - V - P - Adv - Neg - Conj - Pron - COMP - ...
Sommige elementen worden gemakkelijker ontleend dan anderen. Helemaal los van de vraag in welke mate deze hierarchieën universeel of specifiek zijn voor individuele taalparen, en hoe deze hierarchieën verklaard moeten worden, kunnen we inzichten uit dit deelgebied toepassen bij de bestudering van het ontstaan van creolentalen. Kunnen we dit proces zien in termen van ontlening binnen structuren in wording, en wat impliceert dat voor de lexicale categorieën die we waarschijnlijk aantreffen?

Een tweede deelgebied betreft accomodatie van oppervlakkige patronen. Silverstein (1972) heeft oorspronklijke voorgesteld dat Chinook jargon ontstaan is door oppervlakkige compromissen tussen Chinook en Engels. Hoewel deze conclusie omstreden blijft is er werk van b.v. Kouwenberg (in voorb.) over Berbice Dutch dat vergelijkbare mechanismen onderkent. We zouden naar contemporaine studies over foreigner talk en conversationele accomodatie moeten kijken om te zien welke mechanismen die accomodatie reguleren en aan welke beperkingen zo'n proces onderhevig is.

Een derde deelgebied, tot nu toe verwaarloosd, betreft de fonologische dimensies van taalcontact. De manier waarop fonologische

systemen met elkaar in wisselwerking treden is mogelijkerwijs heel verschillend van de manier waarop dit gebeurt bij morfo-syntactische systemen. Een meer algemene bestudering van zulke interactieve processen zal ons meer kunnen vertellen over de manier waarop de fonologische systemen van creolentalen zijn ontstaan.

Wat ik hoop aannemelijk gemaakt te hebben is dat er zowel ruimte voor als gebrek aan onderzoek is naar interactieve universalia, onderzoek dat kan helpen de bestudering van pidgins en creolentalen te verbinden met de meer algemene bestudering van taalcontact. En om dan weer terug te keren naar het Caribisch gebied, het wordt dan mogelijk om de andere daar gesproken talen, zoals de varianten van Indiase talen, in hetzelfde kader te gaan onderzoeken. Deze zijn immers ook betrokken in processen van taalcontact.

Ik wil graag eindigen door dank te zeggen aan het Instituut ter Bevordering van de Surinamistiek, de Faculteit der Letteren van deze Universiteit, en het Leids Universiteits-Fonds voor het instellen van deze leerstoel, en aan de leden van de vakgroep Algemene Taalwetenschap voor hun gastvrijheid gedurende de drie jaar dat ik de leerstoel mag bekleden.

Ik heb gezegd.

REFERENTIES

Alleyne, M.C. 1981. *Comparative Afro-American.* Karoma, Ann Arbor.

Bickerton, D. 1981. *Roots of Language.* Ann Arbor, Mich.: Karoma

Bickerton, D. 1984. The language bioprogram hypothesis. *The Brain and Behavioral Sciences* 7, 123-221

Bickerton, D. 1989. Seselwa Serialization and Its Significance. *Journal of Pidgin and Creole Languages* 4: 155 - 185

Boretzky, N. (1983) Kreolsprachen: *Substrate und Sprachwandel.* Wiesbaden: Otto Harrassowitz

Bynoe-Andriolo, Elsa Y. and M. Sorie Yillah. 1975. Predicate Clefting in Afro-European. In R.K. Herbert (ed.) Proceedings of the Sixth Conference on African Linguistics. *Ohio Working Papers in Linguistics* 20.

Deprez, V. 1990. Raising constructions in Haitian Creole. Conference on Focus and Grammatical Relations in Creole Languages. University of Chicago, May 10 - 12, 1990.

Hancock, Ian. 1980. Lexical expansion in creole languages. In A. Valdman and A. Highfield (eds.) *Theoretical orientations in creole studies.* New York: Academic Press

Holm, John. 1986. *Pidgins and Creoles. Volume I, Theory and Structure.* Cambridge: Cambridge University Press

Koopman, H. 1986. The genesis of Haitian: Implications of a comparison of some features of the syntax of Haitian, French, and West African languages. In Muysken and Smith (eds.), pp. 231-258

Kouwenberg, S. (in prep.) *Berbice Dutch, a description.* Doctoral dissertation, University van Amsterdam.

Mufwene, Salikoko. 1990. Creoles and universal grammar. *Linguistics* 28: 783-808

Muysken, P. 1988. Lexical restructuring in creole genesis. In T. Stolz (ed.) *Akten des IV. Essener Kolloquiums.* Bochum

Muysken, P.C. 1981b. Halfway between Spanish and Quechua: the case for relexification. In A. Valdman and A. Highfield (eds.) *Historicity and variation in creole languages.* Ann Arbor: Karoma

Muysken, P.C. and N.S.H. Smith (eds.) 1986. *Substrata versus Universals in Creole Genesis.* Amsterdam: Benjamins, pp. 185-230

Muysken, P.C. and N.S.H. Smith 1990. Question words in pidgin and creole languages. *Linguistics* 28: 883-903

Mülhäusler, Peter. 1986. *Pidgin and Creole linguistics.* Oxford: Basil Blackwell

Naro, Anthony J. 1973. The origin of West African Pidgin. *Chicago Linguistic Society* 9, pp. 442-9

Romaine, Suzanne. 1988. *Pidgin and creole languages.* London: Longman

Rountree, Carol and Naomi Glock. 1982. *Saramaccan for Beginners.* Paramaribo: S.I.L.

Schuchardt, H. 1883. Review van L. Adam, Les parlers négro-aryen et malayo-aryen. *Lit.blatt f.germ.u.rom.Phil.:* 237

Silverstein, M. 1972. Chinook Jargon and the analysis of multi-level generative systems. *Language*

Slobin, Dan. 1978. Universal and particular in the acquisition of language. In L. Gleitman and E. Wanner (eds.) *Language acquisition. The state of the art.* Cambridge: Cambridge University Press

Turner, Lorenzo D. 1949. *Africanisms in the Gullah Dialect.* Republished in 1974. Ann Arbor: The University of Michigan Press

Voorhoeve, J. 1975. Serial verbs in creole. Ms., Leiden University